

„*Et grønt Horehuus*“
KONGENS HAVE SOM SKÆNDSLENS STED I
TRYKKEFRIHEDSSKRIFTERNE 1771-73

AF
ULRIK LANGEN

Elie-Salomon-François Reverdil (1732-1808) nævner i sine erindringer om sin tid ved Christian 7.s hof, hvordan „mangfoldige Nyindretninger“ skabte uvilje „hos Folk af alle Stænder“ mod Johann Friedrich Struensee, især på grund af de tiltag, der „vedkom Nationens Sæder“. Blandt eksemplerne fremhæver Reverdil åbningen af Kongens Have for offentligheden som kilde til forargelse, når en kongelig have på den måde blev gjort til et „Smuthul for Udsvævelser“. „I de smukke Sommeraftener i Aaret 1771 blev Rosenborg Slotshave holdt aaben til Midnat; de store Alléer var oplyste, men blandt Buskadserne herskede det tætteste Mørke“, som Reverdil udtrykker det.¹

Vi kan tænke os til, hvad Reverdil mener, selvom det ikke er særlig konkret, hvad der sigtes til. Går man til litteraturen, falder kommentarerne om livet i Kongens Have i Struensee-perioden kun som spredte hentydninger. I de tidligste historiske undersøgelser af perioden omtaler Struensee-apologeten Jens Kragh Høst åbningen af Kongens Have som regeringens bidrag til at „gjøre Livet behageligt for Undersaatterne“.² Denne positive udlægning imødegås godt et par årtier senere af Christian Molbech i en artikel i *Historisk Tidsskrift*, hvor

¹ Elie-Salomon-François Reverdil: *Struensee og Det danske Hof 1760-1772*, København, 1916, s. 143-44. Citaterne er her bragt i Poul Læssøe Müllers oversættelse. I originaludgaven findes passagerne på s. 227-29. Det sidste citat lyder: „Pendant les belles soirées de l'été de 1771, le jardin du palais de Rosenbourg fut tenu ouvert jusqu'à minuit. Les allées principales étaient éclairées, mais l'obscurité la plus profonde régnait dans les bosquets“, (Elie-Salomon-François Reverdil: *Struensee et la cour de Copenhague 1760-1772*, Paris 1858, s. 229).

² J.K. Høst: *Geheimkabinettsminister Grev Johann Friedrich Struensee og hans Ministerium samt de det nærmest foregaaende og efterfølgende Tildragelser i Danmark*, I, København, 1824, s. 338-39, 359 og 361.

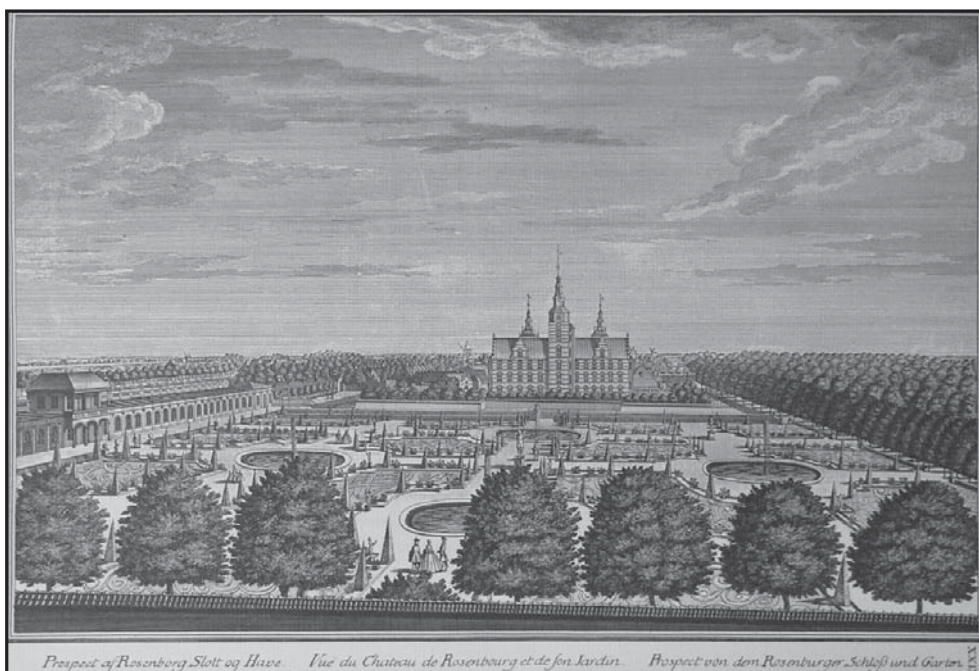
han nævner „Orgier i Rosenborg Have“ og opremser en række fortrædeligheder som Struensees reformer afstedkom, herunder „natlige Skandaler i den for Publicum aabnede Rosenborg Slotshave“. ³ Molbech angiver ikke, hvorfra han har sine oplysninger om de natlige skandaler, men det er hos Molbech, at vi første gang ser, hvordan det angiveligt umoralske og anstødelige liv i haven gøres emblematiske for Struensees styre. Siden har de historiske fremstillinger af perioden gentaget denne udlægning, og det samme gælder litteraturen om henholdsvis København og Rosenborg. ⁴

Som vi skal se, er det nærliggende at antage, at Molbechs karakteristik af livet i Kongens Have primært henter inspiration i de trykkeskrifter, der i både direkte og mere gådefulde vendinger beskrev utugtens og frivolitetens dominans i haven. Med en enkelt undtagelse synes de at være de eneste samtidige kilder, der beskriver eller reflekterer over livet i Kongens Have under Struensee. ⁵

³ Christian Molbech: „En historisk Prolog: eller Bemærkninger og Oplysninger til K. den Syvendes, Hoffets og Struensee's Historie og Charakteristik i A. 1766-1722; med Bidrag til Kritiken af sammes Fremstilling og Behandling fra 1772 til 1850“, *Historisk Tidsskrift*, 2. rk., 4. bd., 1852, s. 525 og noten s. 689.

⁴ P. Brock nævner i sit store værk om Rosenborg, at haven på grund af de nye tiltag mistede „sin tidligere Karakter af Promenade og blev snart berygtet for de natlige Skandaler, der fandt sted her“ og henviser til Molbech (P. Brock: *Historiske Efterretninger om Rosenborg*, III, Kbh. 1882, s. 71). I F.R. Friis' ellers omstændelige gennemgang af aktstykker til slottet og havens historie nævnes blot (uden henvisninger), at Struensee „søgte at nære Løstgigheden og ved en Mængde Forlystelser stræbte at bedøve Folkets sædelige Følelse og afdrage dets Opmærksomhed fra de politiske Forandringer, som imidlertid foregik“ (F.R. Friis: „Bidrag til Rosenborgs Slots og Haves Historie“ i *Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie*, Kbh. 1872-78, s. 123). Hos Eiler Nystrøm (*Kongens Have. Hovedstadens ældste Parkanlæg*, Kbh. 1938, s. 71) angives Høsts nævnte værk som kilde, mens Godfred Hartmann i sin bog om haven lægger sig op ad Molbech (Godfred Hartmann: *Kongens Have*, Kbh. 1976). Den eneste beskrivelse, der falder lidt udenfor den nedtrådte sti, er Bering Liisbergs, hvori det nævnes, at „det ville være urigtig at tro, at det først var med Struensee, at Forargelsen begyndte“ (Bering Liisberg: *Rosenborg og Lysthusene i Kongens Have*, Kbh. 1914, s. 208). Hvad angår litteraturen om København, er der heller ingen afvigelser fra den gængse fortælling, se f.eks. Svend Cedergreen Bech: *Storhandlens by 1728-1830 (Københavns historie, III)*, København 1981 s. 197-98 og Sys og Godfred Hartmann: *København – før, nu og aldrig*, V, Kbh. 1996-2000, s. 174-75.

⁵ Bolle Willum Luxdorph skildrer i sin dagbog en episode fra august 1771: „Der fortælles, at Frue Bülow lovede Cammer-J. Schilden i Kongens Have at gaae ind med ham i et Telt, men ville først see Fyhrværket. En Skalk, som hørte det, aftalede med sine Kamerater, at de skulle klappe, naar de hørte hand blæste i Trompet. Hand sneeg sig ind under Bænken i Teltet, og da de forliebte vare midt i Actionen, begynte hand tututu og de andre at klappe“, Eiler Ny-

Rosenborg og Kongens Have, stik af Johan Jacob Brun fra Den Danske Vitruvius (1746). Foto: Wikipedia Commons.

Hvad enten der var tale om en reel eller forestillet anstødelig adfærd i haven, kom Kongens Have til at spille en betydelig rolle i de af trykkefrihedsskrifterne, der rettede kritik mod Struensee. Haven blev i en del af skrifterne afmalet som en slags skændslens sted, og de steds-specifikke referencer blev ofte benyttet som afsæt for angreb på styret. Men haven fremtræder i skrifterne også som et billede på og et konkret sted for den nye offentlighed, som trykkefrihedens indførelse ved reskript af den 14. september 1770 havde skabt.

Teksterne om Kongens Have findes blandt de 38 skrifter samlet i 1. række, bind 14 i embedsmanden og litteraten Bolle W. Luxdorphs

strøm (udg.): *Luxdorphs Dagbøger indeholdende Bidrag til det attende Aarhundredes Stats-, Kultur- og Personhistorie*, I, Kbh. 1915, s. 432-33. I 1796 nedfældede komponisten Poul Rasmussen denne beskrivelse: „I Struensees Tid var Rosenborg Have et uudsigeligt gemeent Forsamlingsstæd!! Mange Liderligheder offentlig, af selve Borgerkoner, som vilde prostituere deres Mænd. Telte og Traktementer; af Gabel i Lysthuset, som da var en skøn rummelig Bygning“. Beskrivelsen kan ikke bygge på egne oplevelser, da Rasmussen først blev født i 1776, men han kan muligvis have hørt om livet i haven fra sin plejefar, forfatteren Edvard Storm. Nicolaj Bøgh (udg.): „Spredte Optegnelser af Komponisten Poul Rasmussen“, *Personalthistorisk Tidsskrift*, 3. rk., 4. bd., s. 286ff. På hvilke oplysninger eller erfaringer Reverdil baserer sin beskrivelse i erindringerne (se note 1), er ikke til at sige, men han var netop vendt tilbage til det danske hof i september 1771 efter sin afskedigelse i 1767. Erindringerne er nedfældet i årene 1789-92 (Reverdil: *Struensee*, s. XII).

samling af trykkefrihedsskrifter. Luxdorph indsamlede og kategoriserede stort set alle de skrifter, der blev udgivet mellem reskriptet af 14. september 1770 og reskriptet af 20. oktober 1773, der i samtiden blev anset for at markere afslutningen på trykkefrihedsperioden. Samlingen omfatter i alt 914 udgivelser i 46 bind opdelt i to rækker, der henholdsvis rummer skrifter udsendt før og efter Struensees fald den 17. januar 1772.⁶

Det nævnte bind udgør den primære gruppe af skrifter, hvori der rettes personlige angreb på Struensee, hans politik og forholdet til dronning Caroline Mathilde i perioden før grevens fald. En stor del af skrifterne er kendetegnet ved stærkt negative reaktioner på forordningen af 13. juni 1771, der ophævede al straf for lejermaal og forordnede, at der ikke måtte gøres forskel på ægte og uægte børn ved dåben. Denne forordning blev tolket som en legitimering af seksuelle udskejelser og løbsagtighed.⁷ Edvard Holm mente i 1885 at kunne identificere skrifterne i netop dette bind af Luxdorphs samling som værende anledning til, at Struensee iværksatte en indskrænkning af trykkefriheden ved reskript af 7. oktober 1771.⁸ Heri blev det gjort klart, at trykkefriheden ikke måtte bruges til at overtræde andre gældende love, hvilket især gjaldt lovene om „Injurier, Pasquiller og oprørske Skrifter“, ligesom forfatteransvarligheden blev understreget, hvorfor bogtrykkerne ikke måtte lade skrifter trykke uden at kende forfatterens identitet.

Skrifterne er aldrig blevet undersøgt nærmere, men er i stedet blevet kategoriseret som tilhørende den værste del af den smudslitteratur, som trykkefriheden fostrede. Holm lagde ikke skjul på sin forargelse:

Jeg føler mig meget lidt oplagt til at anføre Citater af de, undertiden endog ligefrem væmmelige Hentydninger til Struensees og Dronningens Forhold, der findes i de paa denne Tid udkomne

⁶ Om Luxdorphs samling, se Henrik Horstbøll: „Bolle Willum Luxdorphs samling af trykkefrihedsskrifter 1770-73“, *Fund og Forskning*, nr. 44, 2005, s. 371-414. Heri præsenteres samleren og samlingen, hvorefter Horstbøll undersøger de væsentligste debatter i skrifterne. Også i andre vigtige artikler har Horstbøll behandlet trykkefrihedsperioden og dens betydning, f.eks. „Trykkefrihedens bogtrykkere og skribenter 1770-1773“, *Grafiana. Årbog for Danmarks Grafiske Museum*, 2001, s. 9-25 og „Anonymiteten, trykkefriheden og forfatterrollens forandring i 1700-tallets Danmark“, *Lychnos. Årsbok för idé- och lärdomshistoria, Lärdomshistoriska Samfundet*, 2010, s. 147-161.

⁷ Om forordningen, se Nina J. Koefoed: *Besovede kvindfolk og ukærlige barneføde. Køn, ret og sædelighed i 1700-tallets Danmark*, Kbh. 2008, s. 263-71.

⁸ Edvard Holm: *Nogle Træk af Trykkefrihedens Historie 1770-1773*, Kbh. 1885, s. 39-47.

Pjecer. Hvem der har Lyst til at gjøre sig bekjendt med disse, vil finde dem i det ovennævnte Bind af den Luxdorpske Samling.⁹

115 år senere er lysten ikke taget til hos historikerne. Harald Jørgensen skrev, at det ville være „en ørkenvandring at gennemarbejde denne litteratur, og man kan blot undre sig over, at der var publikum for skrifter af dette lavmål“.¹⁰ Disse skrifter udgør materialet til nærværende undersøgelse.¹¹

⁹ Holm: *Nogle Træk*, s. 41, note 2.

¹⁰ Harald Jørgensen: *Da censuren blev opgivet*, Kbh. 1970, s. 44. I øvrigt mener Jørgensen, at „en uhyggelig stor del“ af trykkefrihedslitteraturen i det hele taget intet er værd (s. 39). Holm, Jørgensen og mange andre har således generelt underkendt trykkefrihedsskrifternes værdi ud fra betragtninger om deres manglende litterære kvaliteter og politiske konsistens. Grundtvig betegnede i 1812 trykkefrihedsperioden som et skident kildespring af liderlighed og alskens uhumskhed og skrev senere, at censuren „ubesindige Ophævelse“ resulterede i den „i saamange Henseender for hver Alvors-mand modbydelige Trykke-Frihed“ (citeret fra Flemming Lundgreen-Nielsen: „Grundtvig og censuren“ i *Grundtvig Studier*, årg. 58, nr. 1, 2007, s. 49 og 53). Carl Bruun beskriver i sit værk om København, hvordan „de usleste Skribenter og Styverfængere kritiserede alt Muligt imellem Himmel og Jord, talentløse Satirer, gemene Flyveskrifter, anonyme og pseudonyme Bagvaskelser saa Lyset i Hundrede vis; det var som en Valpurgisnat af Raahed, Dumhed og Gemenhed“. Der fandtes kun få lyspunkter og værdifulde skrifter, og alt i alt var trykkefrihedsperioden „til Vanære for Nationen“. Carl Bruun: *Kjøbenhavn. En illustreret Skildring af dets Historie, Mindesmærker og Institutioner*, III, Kbh. 1901, s. 366. Om historikernes holdning til trykkefrihedsskrifterne, se også Øystein Rian: *Sensuren i Danmark-Norge. Vilkaarene for offentlige ytringer 1536-1814*, Oslo 2014, s. 179-180.

¹¹ Andre dele af trykkefrihedsskrifterne har været anvendt i forskellige nyere arbejder. Henrik Stevnsborg har med stort udbytte brugt trykkefrihedsskrifter i sin grundige behandling af Den Store Udfejlsesfest („Den store Udfejlsesfest 17.-18. januar 1772. Om førindustriel, folkelig protest i 1700-tallets København“, *Folk og Kultur*, 1980, s. 91-105 og „Fra Den store Udfejlsesfest til Tømmerstrejken: Om førindustriel, folkelig protest i København i sidste halvdel af det 18. århundrede“, *Fortid og Nutid*, XXVIII, 1980, s. 570-599), ligesom Lisbet Hein har skrevet om de skrifter, der udsendtes i kølvandet på Struensees fald, og som findes i Hørsholm Egns Museum/Museum Nordsjællands samling (Lisbet Hein: „Danmarks første pressehætz – Struensee og trykkefriheden“, *Hørsholm Egns Museum. Årbog*, 1992, s. 23-47). Samme emne er genstand for en mere udtømmende behandling i Christine Keitsch: *Der Fall Struensee – ein Blick in die Skandalpresse des ausgehenden 18. Jahrhunderts*, Hamburg 2000. Kjell Lars Berge har behandlet trykkefrihedsskrifterne ud fra et genreperspektiv, (K.L. Berge: „Den offentlige meningens genrer“, E.B. Johnsen og T.B. Eriksen: *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*, I, Oslo, s. 136-156), mens John C. Laursen i en række artikler har brugt trykkefrihedsskrifterne som kilde til primært idéhistoriske studier; f.eks. John C. Laursen: „Spinoza in Denmark and the Fall of Struensee 1770-1772“, *Journal of the History of Ideas*, 61:2 (2000), s.

Alle skrifter er udgivet anonymt og er ret forskellige i form og omfang. Hvad de har til fælles, er deres indholdsmæssige udgangspunkt dels i en konkret rumlig afgrænsning, dels i erfaringer fra residensstadens urbane sociabilitet. At de er skiftevis satiriske, hadske, hidsigt moraliserende eller fulde af løgn, gør dem ikke mindre interessante, men fordrer en vis forsigtighed i tolkningen af dem. Ikke desto mindre kan man anlægge den ligefremme kildekritiske betragtning, at vidnesbyrdene om usædeligheden er så relativt mange, fordi det var et tema, der bød sig til både for den, der ville kritisere, og den, der ville spekulere.

Derfor læses skrifterne dels som et refleksivt billede på den ny offentligheds fremkomst, hvor skrifterne beskriver den offentlighed, der så at sige *sker*, dels som et eksempel på den moralistiske diskurs, der udgjorde et væsentligt indslag i trykkefrihedsskrifternes emnekreds. En pointe er, at de to læsninger ikke nødvendigvis kan adskilles entydigt.

Stort set alle pjecerne i det nævnte bind tager udgangspunkt i ny lovgivning, samtidige hændelser, stedsspecifikke referencer eller fremtræder som svar på tidligere udgivne pjecer. De er forankret i forskellige former for social praksis eller i den urbane dagligdags erfaringer og tilhører således en offentlighed, der ligger langt fra den idealiserede borgerlige offentlighed, som oprindeligt blev lanceret som koncept af Jürgen Habermas.¹² Af samme grund tages her udgangspunkt i den engelske historiker Brian Cowans skel mellem hhv. den normative og den praktiske offentlige sfære, dvs. mellem idealer for opførsel og kommunikation i det offentlige liv og de mere komplekse realiteter,

189-202 og „Luxdorph’s Press Freedom Writings: Before the Fall of Struensee in Early 1770s Denmark-Norway“, *The European Legacy*, 7:1, 2002, s. 61-77. Som Laursen fastslår, udgør Luxdorphs samling en betydelig kilde til dansk-norsk idéhistorie i perioden, men også til tidens debatter om økonomi, udviklingen af dansk og norsk national identitet, kvinders rolle i 1700-tallets politik og ikke mindst den offentlige opinions fremvækst. I nærværende artikel er det netop det sidste, der er i fokus.

¹² Jürgen Habermas: *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, Frankfurt am Main 1962. Inspirationen fra Habermas er anvendt i utallige studier af 1700-tallets fremvoksende offentlighed. For en overordnet fremstilling byggende på engelske, franske og tyske forhold henvises til James van Horn Melton: *The Rise of the Public in Enlightenment Europe*, Cambridge 2001. At Habermas’ model ikke egner sig til en beskrivelse af danske forhold, er vist i Henrik Horstbøll: „Enevælde, opinion og opposition. En diskussion af historisk kritik og politisk krise i Danmark i slutningen af 1700-tallet“, *Historie*, 17:1, 1987, s. 35-53 og Jakob Maliks: *Vilkår for offentlighed. Sensur, økonomi og transformasjonen av det offentlige rom i Danmark-Norge 1730-1770*, Trondheim 2011.

der prægede hverdagslivet i det offentlige rum.¹³ Denne skelnen illustreres tydeligt i den store forskel mellem det offentlighedsideal, der blev formuleret i reskriptet om trykkefrihedens indførelse den 14. september 1770, og selve indholdet, heftigheden og den sociale forankring i en stor del af de skrifter, der udkom i trykkefrihedsperioden.

I forlængelse af Cowans skelnen mellem den normative og den praktiske offentlige sfære anskues offentligheden ikke blot som en analytisk størrelse eller som en metafor for et diskursivt rum, men som et sted, hvor social praksis og kulturelle forandringer fandt sted.¹⁴ Man kan således tale om, at der fandtes en offentlighedens topografi.¹⁵ En lang række studier har i de seneste årtier bragt rum og sted ind som analytisk udgangspunkt i undersøgelser af historiske offentligheder. Eksempelvis har engelske studier undersøgt kvinders afgørende betydning i det offentlige liv, der udspillede sig på gader, markeder og i kirken, mens svensk forskning har arbejdet eksplicit med politiserede rum i tidlig moderne tid.¹⁶

Haven

Kongens Have var det eneste større offentlige grønne område inden for voldene i 1700-tallets København. Haven var anlagt til anvendelse af hoffet, men havde i første halvdel af 1700-tallet i nogen grad åbnet sig for offentligheden, der kunne benytte alléerne og hovedgangene. Den franske grev J.P. de Vrigny omtaler allerede i 1706 haven som et spadserested.¹⁷ I Holbergs *Jean de France* (1722) aftaler Jean de France et møde med madame la Flesche om eftermiddagen i haven. I en skildring af haven fra samme periode fortælles det, at „her krydser Rækker af chapeaubas'ede Kavalerer omkring med deres stivpudsede Donnaer, og løb Mængden paa Armene“.¹⁸ I sin beskrivelse fra 1748 fortæl-

¹³ Brian Cowan: „What Was Masculine About the Public Sphere? Gender and the Coffeehouse Milieu in Post-Restoration England“; *History Workshop Journal*, 51, 2001, s. 127-157.

¹⁴ Henri Lefebvre: *La production de l'espace*, Paris 1974.

¹⁵ Ellen Krefting, Aina Nøding og Mona Ringvej: *En Pokkers Skrivesyge. 1700-tallets dansk-norske tidsskrifter mellem sensur og ytringsfrihet*, Oslo 2014.

¹⁶ Bernard Capp: „Separate Domains? Women and Authority in Early Modern England“; P. Griffiths, A. Fox og S. Hindle (red.): *The Experience of Authority in Early Modern England*, London 1996, s. 117-145, Karin Sennefelt: „Social and political thresholds in Stockholm, c. 1720-1770“; *Urban History*, 35:2, 2008, s. 185-201 og Mats Hallenberg og Magnus Linnarsson (red.): *Politiska rum. Kontroll, konflikt och rörelse i det förmoderna Sverige 1300-1850*, Lund 2014.

¹⁷ J.P. de Vrigny: *Relation en forme de journal d'un voyage fait en Danemarc à la suite de Monsieur l'Envoyé d'Angleterre*, Rotterdam 1706, s. 180.

¹⁸ Citeret fra Hartmann: *Kongens Have*, s. 58.

ler arkitekten Lauritz de Thurah, at havens størrelse, udsmykning, beplantning og stisystem gør det særdeles behageligt at opholde sig på alléerne, hvorfor den „om Sommeren vrimler med Mennesker, som forlyste sig med Spadseregang og Nattergalenes liflige Stemmer, som der paa rette Aarsens Tid i Mængde opholde sig, ligesom for at forøge Stedets Behagelighed“.¹⁹

En svensk besøgende i København beskriver i 1768, hvordan stedet fungerede som et socialt blandet og stærkt benyttet offentligt rum. Om aftenen den 6. juni – just ankommet til byen – var forfatteren Johan Henrik Lidén en tur i Kongens Have, der var den smukkeste have, han endnu havde set. „Den är mycket vidlyftig, och med de härligste alléer beprydd: här få stadens ennevånare utan åtskillnad och utan kostnad fornöta sin aften. Här var ingen, som vid utgången fordrede betaling för det man i en så vidlyftig trädgård gått sig trätt. Här var och en ansenlig folkmängd. Uti i sällskap med några Svenske, som här träflades, tillbragtes aftonen i denna trädgård med serdeles förnjöjelse“. Senere i dagbogen fortæller Lidén tillige, at han spadserede en tur med historikeren Jacob Langebek i haven til „langt inpå natten“.²⁰

Det samme fortælles i en tysk rejsebeskrivelse fra 1769, hvori det lidt forundret berettes, at man i Kongens Have sjældent ser de spadserende med spadserestok, ligesom det ikke er almindeligt at gå med hatten under armen. Derimod ser man næsten ingen kavalerer uden pyntekårer. Men man skulle tage sig i agt, hvis man blev for længe i haven efter mørkets frembrud: „Es ist in Copenhagen eine sehr anmuthige Sache, in dem rosenburger Garten spatzieren zu können. Bey dieser Freyheit ist zu bemerken, daß man solche dadurch nicht misbrauche, wenn man des Abends über die gewöhnliche Zeit sich hier aufhält, um seine Ehre, Geld und Gesundheit den barmherzigen Schwestern aufzuopfern“.²¹ Utugten i Kongens Have – Molbechs „natlige Skandaler“ – var altså ikke et fænomen, der introduceredes med Struensee.

Som Thura skrev i ovennævnte passage, forlystede havens gæster sig med „Spadseregang“. At spadsere eller promenerere havde især fra midten af 1700-tallet udviklet sig til en særlig disciplin, gennem hvilken den promenerende adskilte sig fra hverdagslivets gående subjekt. I en by, hvor de fleste mennesker transportererede sig til fods, kunne man

¹⁹ Citeret fra Nystrøm: *Kongens Have*, s. 47.

²⁰ P.W. Becker (udg.): „Johan Henrik Lidéns Dagbog under et Ophold i København 1768“, *Danske Samlinger for Historie, Topographi, Personal- og Literaturhistorie*, 1. rk, bd. 2, 1866-67, s. 331.

²¹ Johann Peter Willebrandt: *Historische Berichte und practische Anmerkungen auf Reisen in Deutschland, in die Niederlande, in Frankreich, England, Dännemark, Böhmen und Ungarn*, Leipzig 1769, s. 292.

ved at spadserere i en park som Kongens Have differentiere sig fra den almindelige gående dagligdagsaktivitet, hvor man blev bragt fra ét sted til et andet. Spadserede man i en have, var man ikke på vej mod et bestemt sted, mod et særligt mål. At spadserere i en have var en aktivitet med andre formål, der groft kan opdeles i tre – ofte sammenfaldende – slags: at nyde de grønne omgivelser, at få motion eller at indgå i den sociale aktivitet, som haven dannede ramme om. Disse tre aktiviteter indgår alle i den svenske rejsendes beskrivelse af haven. Men som eksemplet fra den tyske rejsebeskrivelse viser, kunne der være stor forskel på aktiviteterne afhængigt af tidspunktet på døgnet. Der var forskel på dag og nat, hvor de barmhjertige søstre opererede. Samme iagttagelse ligger i Reverdils omtale af, at der „blandt Buskadserne herskede det tætteste Mørke“.

Ovennævnte eksempler viser også, at den promenerende skabtes som en figur med en dertil knyttet praksis, der handlede om mere end at sætte det ene ben foran det andet.²² De spadserende gæster var i en vis forstand medvirkende til en kodificering af havens rum, så der opstod en idé om en given socialt acceptabel opførsel i haven – og én, som ikke var det. Den tyske rejsende iagttog netop de særlige spadsereskikke, der havde udviklet sig i Kongens Have i modsætning til andre offentlige haver, han havde oplevet rundt omkring i Europa. Efter sin ankomst til København styrkede Caroline Mathilde i øvrigt denne dyrkelse af promenader ved at spadserere omkring i byen og rundt i Kongens Have. En forarget embedsmand skrev senere i et tilbageblik, at dronningen dermed på en uheldig måde inspirerede københavnske fruentimmer til at holde sig væk fra de kvindelige sysler i hjemmet.²³

Det var Kongens Haves transformation fra spadseregang eller promenade til en slags forlystelseshave, der skulle komme til at optage sine. Skiftet var drastisk og vendte op og ned på adfærdsformerne og den socialt betingede regulering af livet i haven. I *Adresseavisen* blev det meddelt, at de kongelige herskaber søndag den 26. maj 1771 spiste til aften i „det muerede Lysthus“ i haven akkompagneret af „præg-

²² Fremkomsten af *le promeneur* (ikke at forveksle med 1800-tallets *flâneur*) behandles i Laurent Turcot: „The rise of the *promeneur*: walking the city in eighteenth-century Paris“, *Historical Research*, 88, no. 239 (2015), s. 67-99. Se også B. Heller: „The ‚mene peuple‘ and the polite spectator: the individual in the crowd at 18th-century London fairs“, *Past & Present*, 208:4 (2010), s. 131-57 og L. Turcot: „Entre promenades et jardins publics: les loisirs parisiens et londoniens au XVIIIe siècle“, *Revue belge de philologie et d'histoire*, 87 (2009), s. 645-63. Om skabelsen af promenadeområder, se Erik Karlgård Poulsen: „From Cour-la-Reine to Versailles. The Promenade in Seventeenth- and Eighteenth-Century France“, *Ethnologia Scandinavica*, 27 (1997), s. 99-122.

²³ Michael Bregnsbo: *Caroline Mathilde. Magt og skæbne*, Kbh. 2007, s. 59.

tig Musik“ fra kl. 21 til midnat. I samme moment proklameredes det, at „Hans Majestæt har og til Stadens Indvaaneres Fornøjelse, ladet de hidtil ilukte Qvarterer i bemeldte Have oplukke“.24 Der blev således givet fuldt offentlig adgang til haven med undtagelse af de områder, der lå helt tæt på slottet, og den kongelige køkkenhave. I forbindelse med denne ændring fik den fra Alsace indvandrede Johannes Jakob Gabel tilladelse til dels at indrette et traktørsted i haven, dels at etablere en såkaldt pharaobank, dvs. en tilladelse til at arrangere hasardspillet pharao. Gabel opsatte telte, hvori betjeningen og hasardspillet kunne foregå. Også det ovennævnte lysthus i haven blev inddraget i forretningen. En del af overskuddet fra hasardspillet skulle gå til den hittebarnsanstalt, som Struensee havde oprettet på Frederiks Hospital.²⁵

Ikke længe efter gav regeringen tilladelse til, at de kongelige regimentsoboister kunne divertere med musik i haven. Kongefamilien støttede åbningen af haven ved selv at bruge den. I juni blev det gentaget, at „Rosenborg Slots Hauge staaer nu alle Dage aaben, og de derudi forhen tillukte Qvarteer til desto meere Fornøjelse for de Spadserende ere ligeledes aabnede“. For at sætte trumf på blev det tilføjet, at „det har allernaadigst behaget De regierende Majestæter Kongen og Dronningen, nogle gange udi i opslagne Telte der at indtage Aftens Maaltid“.26

I sin egenskab af en slags underholdningschef for aktiviteterne i haven lod Gabel tre større offentlige fester afholde i løbet af 1771. I forbindelse med prinsesse Louisa Augustas (Caroline Mathilde og Struensees datter) fødsel i juli var der fest i haven med fyrværkeri og musik helt til morgenstunden. Efterfølgende blev haven brugt til at fejre prinsessens dåb med stort fyrværkeri, hvor dronningen og prinsessens navnetræk fremstod i farvede flammecifre. Senere på året fandt endnu en stor fyrværkeriopvisning sted med kongefamilien, de udenlandske gesandter og de tre øverste rangklasser som publikum. Gabels arrangementer blev finansieret af den kongelige kasse.²⁷

²⁴ *Kiøbenhavns kongelig allene privilegerede Adresse-Contoirs med Posten forsendende Efterretninger*, 28. maj 1771, nr. 84 (herefter *Adresseavisen*).

²⁵ Om Gabel, se „Forskelligt fra Genealogiens og Personalthistoriens Verden“, *Personalthistorisk Tidsskrift*, 8. rk., IV (1925), s. 261, Louis Bobé (udg.): „Biskop Frederik Münters Selvbiografi“ i *Personalthistorisk Tidsskrift*, 4. rk., III (1900), note s. 158 og F. Bokkenheuser: *Den Gabelske Gaard. Efterretninger fra Efterslægtselskabets Skole*, Kbh. 1901-1902.

²⁶ *Adresseavisen*, 11. juni 1771, nr. 92.

²⁷ Om Gabels arrangementer, se *Adresseavisen*, 1771, nr. 84, 111, 117 og 172 og Brock: *Historiske Efterretninger*, III, s. 72-73.

Haven som offentligt rum

Havens pludselige forandring blev et anliggende for københavnernes, hvilket hurtigt fandt vej til trykkefrihedsskrifterne. Det begyndte med nogle små hints i noter eller indirekte referencer i titlen, som eksempelvis pamfletten *En liden Paqve funden paa Veien fra Slottet til Rosenborg-Hauge af følgende Indhold: Sandheds Ord af en sand Patriot, til Trods for den danske Regierings Fiender. Samt et aldeles umærkværdig Svar paa et Brev fra en Søster til sin Broder*, hvor Kongens Have indføres i titlen som et symbol på forandringerne ved hoffet. Kongens Have beskrives i en fodnote: „Man holder for, at der skal være en Gade i Hovedstaden, hvor der er indrettet en Have; der kan man gaae ind, og til Trøst for de tørstige og trængende Brødre og Søstre tage sin en kostbar Soupken. Man forsikkrer tillige, at Luften er saaledes beskaffen, og saa lykkelig kjølig, at naar man 3 til 4 Gange har været der, kan man have den koldeste og meest forvirrede Samvittighed, naar man iagttager de dertil udfordrende Regler“.

Formuleringen sigter netop til de adfærdsnormer („de dertil udfordrende Regler“) i haven, der var blevet skabt med en ny og tilsyneladende mere udsvævende og samvittighedsløs brug af stedet. Det sidste („den koldeste og meest forvirrede Samvittighed“) refererer sandsynligvis til det tab af ærbarhed blandt havens brugere, der snart skulle blive et hovedtema i skrifterne. Kommentaren om, at de tørstige kan købe sig en *kostbar* soupken, er ikke uden betydning. Året 1771 var økonomisk trængte tider, og de angiveligt høje priser på mad og drikke i haven kunne antyde noget om et socialt ekskluderende element i den nye benyttelse af parken.²⁸ Den tidligere nævnte svenske besøgende havde i 1769 fremhævet, at det netop ikke kostede noget at opholde sig i haven. Med indførelsen af udskænkning etableredes et skel mellem dem, der kunne betale, og dem, der ikke kunne.

Det første skrift, der behandlede Kongens Have som regulært emne, er *Erfaringer i Rosenborg-Hauge den Dag de opsatte Forfrisknings-Telter meddeelte af en agtsom Tilhører*, hvori der i viseform fortælles om livet i haven. Når forfatteren er trist, søger han ofte mod haven, der mildner hans hårde skæbne. Synet af havens træer, buske, blomster, lysthus, springvand, statuer og slottet glæder ham altid, ligesom lyde og lugte beskrives som opfriskende for hans sindsstemning. Ikke mindst nattergalens sang er ham vederkvægende. Med forventning om således at restituere sig træder han ind i haven den dag, Gabels telte sættes op: „Med indtrin jeg en snart utallig Mængde saa/Af middel, nedrig

²⁸ Om dyrtid, se Stevnsborg: „Den store Udfejlsesfest“, s. 588.

Stand med higende Attraae/At søge under de nyebygte Telter Skygge/
For troligt hver sin Gud et Alter der at bygge“.

Havens kunst og natur kan nu ikke længere give ham nydelse på grund af denne invasion. De nye gæster ønsker ikke at nyde haven, men vil hellere ind i teltene og dyrke deres laster. Selvom den stakkels nattergals sang bliver overdøvet af musikken, kan forfatteren alligevel høre, hvad der bliver talt om blandt gæsterne. Der roses, lastes, klages og takkes fra alle sider og i en pærevælling af ytringer. Med udgangspunkt i de opsnappede samtaler slår digtet over i en beskrivelse af alle de tiltag, som kongen (dvs. Struensee) har igangsat. Omlægningen i administrationen, hoffets udgifter, indførelsen af tallotteriet, togtet til Algier og så videre. Det hele er gengivet som *pro et contra*-samtaler mellem havens gæster, der består af en „Sverm af Cavalliers, af Dames, af Vartere“. Helt ør af alle stemmerne og synspunkterne må forfatteren forlade haven: „Nu Haugen jeg forlod, – udaf Forundring Stum/
Al sidst fortalt Discours bør dømmes i en Sum/At være: Pral og Løgn, Ondskab, vanvittig Tøy/Dog, maaske dømt for haardt, maaske det var kun Spøg“. (s. 29)

Digtet aftegner den samtalende skare i haven, der altså ikke kun er et mødested med henblik på fornøjelser, men også et offentligt rum for udveksling af synspunkter og forlydender. De mange opfattelser af begivenhederne ved hoffet og den politiske situation bliver luftet og præsenteret i en kakofoni af stemmer, som digteren genskaber på vers. Visen afspejler i en vis forstand den mundtlige bykultur, der findes blandt det socialt blandede publikum i havens rum. Det er nærliggende at sammenligne de egenskaber, Kongens Have her tillægges, med de karakteristika, man i 1780'erne knyttede til Palais-Royal i Paris, hvor folk af alle stænder søgte hen for at benytte stedet som et rum for offentlig (og skjult) udveksling af synspunkter, mens også mere hedonistiske fornøjelser blev dyrket i et ikke beskedent omfang.²⁹

Ifølge digtet skabes der så at sige en ny offentlighed *on the spot*, i hvert fald giver forfatteren indtryk af, at der i haven diskuteres emner, som ikke tidligere var blevet vendt med samme ihærdighed. De mange tiltag fra regeringen debatteres af et nysammensat publikum, der konstituerer sig i et nyt offentligt rum åbnet af regeringen og med udgangspunkt i den kommunikationsstrøm, som den af regeringen garanterede trykkefrihed har genereret. Komponenterne befrugter hinanden.³⁰ Netop tidens nye emner og samtaleformer berøres i en

²⁹ Om Palais-Royal se Darrin M. McMahon: „The Birthplace of Revolution: Public Space and Political Community in the Palais-Royal of Louis-Philippe-Joseph d'Orléans, 1781-1789“, *French History*, 10:1 (1996), s. 1-29.

³⁰ Om skabelsen af offentlighed i offentlige rum, se Angela Vanhaelen og Jo-

samtidig beskrivelse af digtet, hvori det hedder, at der er tale om et „ikke ilde skrevet satyrisk Digt over nærværende Tidens forefaldende forandringer“.³¹

En anden side af livet i haven tages op i pjecen *En Elske-Digt af Kong Harald. Samt et lidet Anhang forestillende Rosenborg-Hauge oplukt*, hvori forfatteren ironisk spørger, om det er tilladt og anstændigt at læse i Kongens Have? Den egentlige sommerfornøjelse er jo at spadserere. Det vil de fleste mene. Majestæten er glad for, at folkets sundhed og fornøjelse på den måde kan vedligeholdes. Ingen kan vel træde ind i haven „uden at tænke paa den store og naadige Christian“, hedder det lettere ironisk. Men noget er kommet i vejen for den sædvanlige udfoldelse i haven. Den omsiggribende læselyst påvirker livet på alléerne, især de mange læsende kvinders tilstedeværelse er nyt. Byens herrer skælver over synet af læsende – „i Stedet for leende eller snakkende“ – kvinder. Læsningen har taget overhånd, og herrerne spørger: „Vil man nu forgifte sine angene Spadserer-Timer med den ækle Sag at læse?“

Hvis kvinder bruger for meget tid på at læse, vil de ikke længere kunne uddele små slag med deres vifter over fingrene på de næsvise. Al den læsning gør havekavalerernes normale opvartende sysler overflødige, de vil blive „unyttige omvandrede Statuer“. Men hvis kvinderne vil have det sådan, må kavaleren jo følge ønskerne og opvarte ved at bringe kvinderne „disse Blade“. Som det ses af skriftet, er de spadserende kvinder i haven en del af attraktionen for kavalererne. Et slag med viften er et æresmærke. Kan det ikke længere opnås gennem den normale opvartning, må hæderen vindes med anskaffelse af trykkefrihedsskrifter til kvindernes benyttelse.

Der synes også at være en kritik af kavalerernes skrivende kønsfæller, der med deres skriverier flytter tanker og talemåder fra „et Mandfolke-Hoved hen på et Fruentimmer-Hoved“. Skrifterne indeholder tanker og talemåder, der er „avlede for tidligen i en varm Hierne, og sluppen for hurtigt ud igiennem det lille slibrige Hul, som Fornuften har saa megen Umage med at stoppe til visse Tider og paa visse Steder“. Det er det uovervejede talte ord, der finder vej til papiret, trykkes og udbredes. Som i den førnævnte pjece adresseres forholdet mellem byens mundtlige kultur og den nye situation efter trykkefrihedens indførelse. Også kønsaspektet er uomgængeligt. Skriverseri er en maskulin syssel, og når ordene gennemtrænger den kvindelige bevidsthed, opstår et problem. Ikke mindst fordi meget af det, der bliver skrevet,

seph P. Ward (red.): *Making Space Public in Early Modern Europe. Performance, Geography, Privacy*, New York 2013.

³¹ *Kritisk Fortegnelse over alle de Skrifter, som siden Trykkefriheden ere udkomne*, bd. 1, s. 294, nr. 265.

burde være forblevet inde bag hjerneskallen i „den varme hjerne“ hos manden.

Ud over at pjecen er en kommentar til alt det vrøvl, der i forfatterens optik strømmer fra skribenternes penne, er det en satire over, hvordan trykkefrihedens eksplosion i produktionen af småtryk, der fortæres af alle og alle steder, har ændret adfærdsmønstrene i haven, så den slebne kavalier nu ikke ved, hvad han skal stille op. Hans eneste mulighed for at genvinde terræn er ved at begynde at forsyne de læsende kvinder i haven med de skrifter, de efterspørger. Skrive- og læsesygen har sat sine spor i det offentlige rum.

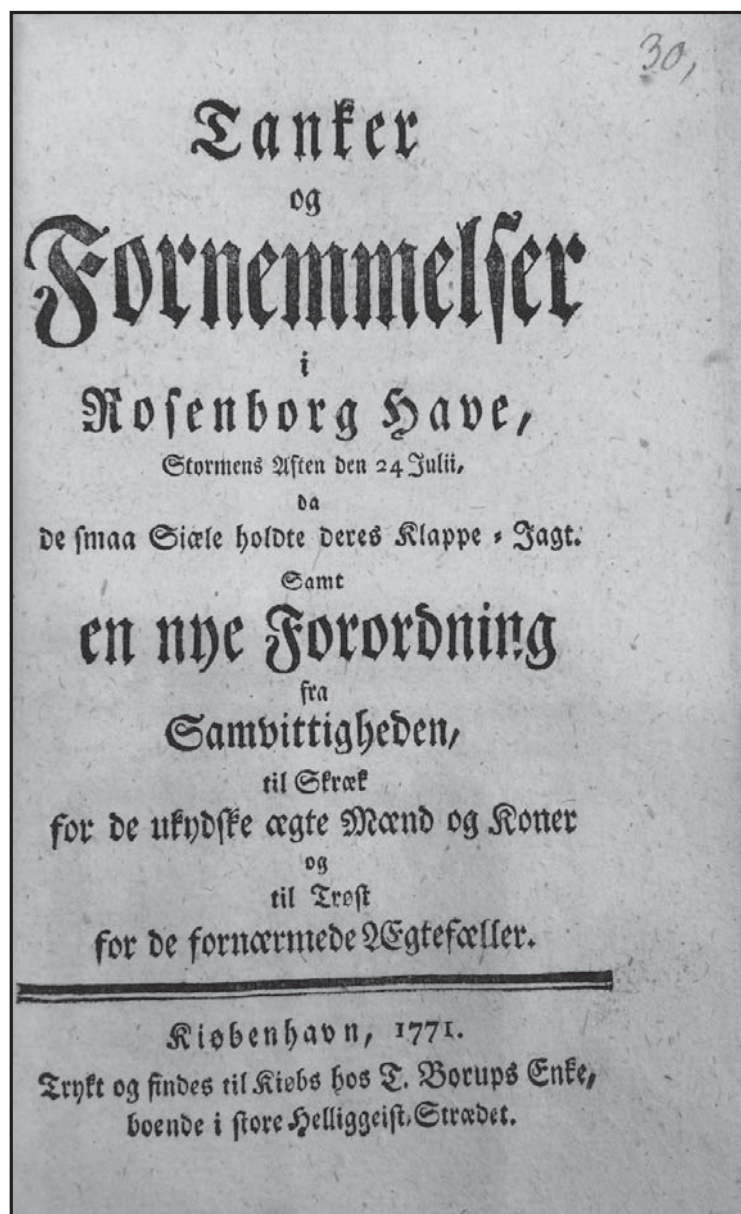
Utugt i haven

I forlængelse af fordømmelsen af forordningen af 13. juni 1771 om straffrihed for lejermål, der som nævnt præger en betragtelig del af indholdet i Luxdorpha's bind 14, 1. række, fulgte den række af skrifter, hvor de moralske anklager blev stedsspecifikke og kobledede den generelle usædelighed og forholdet mellem Struensee og dronningen til Kongens Have. Mens ovennævnte eksempler viser, hvordan den ny offentlighed blev beskrevet gennem eksempler fra haven, giver de næste et indblik i den moralistiske diskurs, som kendetegnede mange af skrifterne. Først dukker små hentydninger op som eksempelvis i en note i skriftet *Et Speil at bruge udi sine ledige Timer, hvorudi man nogenledes kan faae at see hvordan man seer ud i vore nuværende Tider. Se og husk!*, hvori det en passant nævnes, at i „Rosenborg-Hauge seer det og undertiden sort ud for en Pige“ (s. 25). I et andet skrift fortælles om en borgerkone, der „venter en god Ven, et nyt Bekendtskab, hun gjorde i Aftes i Kongens-Have“.³²

Men snart tager det fart, og den godmodige tone, der kendetegner de første af skrifterne, er helt væk i pamfletten *Tanker og Fornemmelser i Rosenborg Have, Stormens Aften d. 24. Julii, da de smaa Siæle holdte deres Klappe-Jagt. Samt en ny Forordning fra Samvittigheden, til Skræk for de ukydske ægte Mænd og Koner og til Trøst for de fornærmede Ægtefæller*. Som det ses, nævner titlen haven, horeri og ikke mindst datoen 24. juli i samme åndedrag. Den 24. juli 1771 havde Gabel arrangeret et stort festfyrværkeri i haven i anledning af Caroline Mathildes fødselsdag og den lille prinsesses dåb. Fyrværkeriopvisningen kulminerede med dronningens og den lille prinsesses monogrammer i flere farver. Der skumledes efter sigende over, at kongens navnechifre ikke var at finde.³³

³² *En liden Paque funden paa Veien fra Slottet til Rosenborg-Hauge af følgende Indhold: Sandheds Ord af en sand Patriot, til Trods for den danske Regierings Fiender. Samt et aldeles umærkværdig Svar paa et Brev fra en Søster til sin Broder*, s. 15.

³³ Høst: *Geheimkabinetminister*, I, s. 361.

Et af de mange trykkefrihedsskrifter om Kongens Have, selvfølgelig anonym, men med angivelse af trykker. Foto: Ulrik Langen.

Fem dage efter denne begivenhed var pamfletten til salg.³⁴ Teksten tager således udgangspunkt i en konkret hændelse, som mange københavnerne må have haft kendskab til, hvis de ikke ligefrem havde deltaget i festlighederne nogle dage forinden. Det er en nærliggende tanke, at forfatteren bevidst har brugt den bombastiske sammenkobling af begivenheden med horeriet for at skabe opmærksomhed om skrif-

³⁴ *Adresseavisen*, 24. juli 1771, nr. 117 og 30. juli 1771, nr. 122.

tet. Trykkefrihedsskrifterne var ikke kun meningstilkendegivelser i en ny offentlighed, de var også varer, der skulle sælges.

Under tre overskrifter (Tanker, Fornemmelser, Betragtninger) artikuleres en brændende forargelse over forstillelse, over maske og pudder, over foragt for naturen. Der spørges retorisk, hvor den planlagte maskerade i Kongens Have blev af? I stedet for en maskerade fik man fyrværkeri. Der henvises her til den lange række af maskeradeer, som hoffet havde muntret sig med siden Christian 7.s tronbestigelse i 1766.³⁵ Men måske behøver man slet ikke maskeradeerne, funderer forfatteren, fordi livet i byen efterhånden er blevet som en evig maskerade i en sådan grad, at han føler sig som en del af Ovids *Metamorfoser*. For eksempel møder man på gaden en forgyldt ræv, der ligner en bedrager. Hovedstaden „trænger ikke længere til Jøder, for at øve denne Kunst“, for alle bedrager hinanden. Snart møder man en løve og en krokodille, begge ude på rov. De er alle farlige dyr, der ikke har lås på munden. Fra byens gader rettes lyskeglen derefter mod Kongens Have. Her står det ikke bedre til.

Når anstændige tilskuere går i Kongens Have for at se fyrværkeri, blander de sig med „det frække Selskab, der havde kastet al Skam og Undseelse af sig“, og som lader deres „ækle Lyster“ stige. Krudtrøgen fra raketterne sammenlignes med dunsterne fra de „udskejende Sværmere“, og „deres gloende og optændte Lyster ilede did til det evige Mørke“. De er alle villige til at falde. Forfatteren må søge tilflugt i en busk, hvor han kan sidde i fred og ro og tænke de tanker, han nu deler med læserne. Havens rum og flora spiller en aktiv rolle som tekstens ramme. Sanserne er påvirkede af fyrværkeriets larm, lys og røg og af menneskesværmens usædelige kaos. Alt, hvad han oplever denne dag, den 24. juli, er skæbnesvangert. „De evige foranderlige Love skal opbrænde alt hvad jeg seer og hører, lugter, smager og føler“ (s. 9) på denne forskrækkelige dag, hvor blinkende raketter med vild fart flyver gennem den føjelige luft. Teksten fortsætter om svovldunster, bibelske dommedagsscener og tidernes forskrækkelighed i en til tider fragmenteret prosa.

Der laves en tydelig opdeling af publikum mellem henholdsvis de anstændige, der ønsker at følge de adfærdsregler, der tidligere herskede i haven, og havens nye brugere, der boltrer sig i et sansebombardement, der ikke kun består af fyrværkeri, men også af utæmmede opførelser og kødelige lyster. Den tekstliggjorte sanseoplevelse understreger

³⁵ Om maskeradeer ved Christian 7.s hof, se Ulrik Langen: *Den afmægtige – en biografi om Christian 7.*, Kbh. 2008, s. 159-163.

havens ulykkelige transformation fra spadseregang til forlystelseshave af værste slags.³⁶

Hvor repræsentativ skriftet er for den almene opfattelse af forlystelserne i haven, må stå hen i det uvisse. Men ikke alle læsere har været enige i karakteristikken. Skriftet får eksempelvis disse ord med på vejen i en samtidig bedømmelse: „Disse Blade ere fulde af en heel Hob usammenhængende og uforstaaeligt Sladder indflettede med pedantiske opskruede Talemaader uden Meening“. Teksten „er alene grov og dum“.³⁷

Kvinderne i haven

I skriftet *En Grønlanders Beskrivelse over Kiøbenhavn med Betænkning over de Ti Buds Helligholdelse* samles fyrværkeriopvisningerne og utugten i en kæk bemærkning om, at „det sjette Bud fløy i Luften med Raqvetterne i Rosenborg-Hauge“ (s. 11). Herefter fortsætter udgivelsen af pjecer, der tager livet i haven under behandling. I et af dem svares på et utilsløret kritisk spørgsmål, der blev rejst i tidsskriftet *Magazin for patriotiske Skribentere*.³⁸ Spørgsmålet lød således: „Er det mueligt, at en Hustrues Bolere kan være hendes Mands oprigtige Ven og Troe Raadgivere? Naar Manden tager ham til Fortrolige, hvad bliver da Følgerne deraf for dem alle tre og Børnene?“ Spørgsmålet kunne næppe opfattes som andet end en direkte kommentar til forholdet mellem Struensee, Caroline Mathilde og Christian 7. I skriftet startes med en beskrivelse af tidernes tilstand, hvor „Forfængelighed og Selvklogskab møder hinanden, Horerie og Forræderie kysser hinanden“. Forfatteren føler sig derfor kaldet til at henvende sig til offentligheden, de „bedrøvede Tilskuere“, der er vidne til forfaldet.

Forfatteren fortsætter med nogle overvejelser om rygter. Forgylde gemakker er ikke så tætte, at de kan skjule horkarlen og horkonen. „Det sladrende Rygte“ fører efterretninger omkring i byen, men heldigvis lader de dydige sig ikke påvirke af „de forblindede Dunster, der indvikler et ulyksaligt Par“. Dog er der nogle, der bifalder utugten og lader sig tilsvine. Og hvor foregår denne hyldest? I Kongens Have såmænd: „Det er kuns eders syndige Abekatter, de smaa Siæle, der klap-

³⁶ Om tekstualisering af sanseoplevelser i historisk kildemateriale, se M.M. Smith: *Sensory History*, Oxford 2007, s. 125-128 og samme: „Preface: Styling Sensory History“, *Journal for Eighteenth-Century Studies*, 35 (4), 2012, s. 469-472.

³⁷ *Kritisk Fortegnelse over alle de Skrifter, som siden Trykkefriheden ere udkomne*, bd. 1, nr. 281, s. 317.

³⁸ *Hiertet er min Dronning, Fornuften er min Konge. Eller Svar paa det i Magasinet fremsatte Spørgsmaal No. 72. Er det mueligt, at en Hustrues Bolere kan være hendes Mands oprigtige Ven og troe Raadgivere? Naar Manden tager ham til sin Fortrolige, hvad bliver da Følgerne deraf for dem alle tre og Børnene?*, 1771.

per saa brav i Kongens Have, der bliver befængte af eders svineri“. Haven ses som en hyldestarena for det utugtige par (dvs. Struensee og Caroline Mathilde), og dens besøgende bliver alene ved deres tilstedeværelse i haven smittet af usædeligheden.

I den samtidige kommenterende *Kritisk Fortegnelse over alle de Skrifter, som siden Trykkefriheden ere udkomne* latterliggøres skriftet: „Dumt er Spørgsmaalet, og ligesaa dumt er hele Svaret“. Redaktionen mener at kunne se, at der bag anonymiteten gemmer sig samme forfatter som til skriftet *En allegorisk Drøm om betydelige Ubetydeligheder* og andre „ligesaa devote Pjecer“, der kan identificeres som den meget produktive trykkefrihedsforfatter Martin Brun.³⁹ Om forfatteren skriver redaktionen, at „Han maa uden tvivl være affældig og til Alders; thi det lader som han af Desperation eller Misundelse havde paataget sig at være Kydskheds og Dyds Herold“.⁴⁰

Forfatterrollen som kyskheden og dydens herold går igen i *Et aabent Brev fundet ved Indgangen til Kongens Have*, hvori den anonyme forfatter skriver et brev til en fiktiv, kvindelig modtager, der benævnes „min kiereste Hermantine“. I brevet sammenlignes Kongens Have med Edens Have, hvor Eva blev „forvildet og forviklet af Menneske-Fiendens Renker“ (s. 4). På samme måde bliver uskyldige, unge piger nu om dage forledt ved blot at betræde alléerne i haven ved Rosenborg. Stedet i sig selv er blevet besudlet af den nye skændige brug. Stedet profaneres, ja, havens alléer er ligefrem „fornærmede“. Kongens Have er slet og ret blevet „et grønt Horehuus“, hvor „den graadige Lettroenhed staar paa Luur i Busken, for at opluge den meer end halv overvundne Piges Kydskhed“ (s. 6).

Den kønsspecifikke problematik aftegnes i et metaforisk billede, der kredser om ægteskabet, og forfatteren laver således en kobling til diskussionen om forordningen af 13. juni 1771. Tidligere var det kun ægtefolk, der kom i haven. Ægtetstanden var de besøgendes adgangsbillet, så de kunne opholde sig i „den ægte Kierligheds skyggefulde Buegange“. Enkelte skøger skaffede sig falske billetter, men blev oftest forvist ved indgangen til haven af „Kydskhed og Undseelse“, der holdt vagt. Igen skelnes mellem de tidligere brugere af haven og de nye, der med deres tilstedeværelse nedbryder tidligere tiders kodeks for god, spadserende opførsel.

Dette fører forfatteren frem til en mere generel betragtning om kvinder, der i almindelighed ikke længere besidder deres naturlige

³⁹ Om forfatteren Martin Brun, se Horstbøll: „Trykkefrihedens bogtrykkere“, s. 19-23 og „Bolle Willum Luxdorps samling“, s. 394-97.

⁴⁰ *Kritisk Fortegnelse over alle de Skrifter, som siden Trykkefriheden ere udkomne*, bd. 1, 1771, s. 329, nr. 290.

blufærdighed. Naturen, der „udtømte sin Ædelsmodighed på dem“ (kvinderne), får kun skam til tak. Og jo smukkere et fruentimmer er, jo mere modvillig er hun mod naturen. Dertil er kvindernes løsagtighed ikke kun et moralsk anliggende, men vil blive et problem for de kommende generationer. Forældre må nu gifte deres sønner væk til kvinder, hvis jomfruelighed der ikke længere findes garanti for. Det vil ende med, at de københavnske hjem bliver fulde af laster, og kommende slægter vil degenereres; „vort ærlige Blod vanæres, bemænges og forhaanes ved de skidneste og meest utilladelige Blandinger“. For den patriotiske forfatter må kvinderne således bære skylden for befolkningens degeneration.

Karakteristikken munder ud i en slet skjult fordømmelse af Caroline Mathilde og de letfærdige hofdamer, når forfatteren fremhæver, at „et eller andet fornemt Fruentimmer iblant os“, som er ligeglad med sit rygte, ikke skal ødelægge det hele. Alle ordentlige kvinder – „resten af det smukke Kiøn“ – bør straffe dette fordærvelsens barn med „dydig Foragt“.

Kvindernes andel i problematikken gøres skæbnesvanger for mændene. Når den ene halvdel af menneskeheden er syg (kvinderne), vil det naturligvis påvirke den anden (mændene), og det har således fordærvende indflydelse på mænds moral, når kvinder „gør sig gemeen med mistænkelige Handlinger“. At kvinders ære temmelig entydigt er forbundet til seksualitet, bliver ekspliciteret i skriftets udsagn om, at det ikke kan være i nogens interesse, at det røbes i alle byens hjørner, at fruentimmerne nu er føjeligere end tidligere. Det går ud over kvindernes ære. Kvinder bør foregå med et godt eksempel ved at gøre ærbarhed til den fremmeste dyd. Hvis æren „sidder paa Tronen og hersker“ og gør alt for at være „vel anskrevet hos det Publike“, så er intet skridt ligegyldigt for en jomfru.

I brevets afslutning skiftes adressat. Forfatteren skriver ikke længere til den fiktive Hermantine, men til alle københavnske mødre. I et afsluttende opråb indskærpes det, at mødre ikke må tillade deres døtre at opholde sig i Kongens Have uden opsyn i de mørke timer. Mødrene har også et ansvar.

Alle skrifterne har kvinders opførsel og dyd som omdrejningspunkt. Kvindens ære er i første omgang mandens og husstandens anliggende, i anden omgang et samfundsanliggende. Den traditionelle opfattelse af kvinder som varmbloedige skabninger med dyriske impulser gestalter sig her som en trussel mod de kommende slægter – og Kongens Have gøres til medskyldig i denne misere, fordi den lægger rum og græs til, at kvinderne kan give efter for deres natur. Dette aspekt bemærkes og åles i øvrigt i den lakoniske beskrivelse i *Kritisk Fortegnelse*, der meddeler, at skriftet er ubetydeligt, og at den „hellige“ forfatter

viser sin latterlige frygt for de „Smukkes Kydskheds Besmittelse i den farlige Rosenborg-Hauge“ gennem sine advarsler til sin allerkæreste „om at imodstaae Fristelser, naar hun vover sig i Haugen“. Pointen synes at være, at det således mere er forfatteren, der har et problem, end det er kvinderne og haven.⁴¹ Den moralistiske diskurs imødegås her af det kritisk bedømmende indslag i den nye offentlighed, der løbende reflekterede over indholdet i trykkefrihedsskrifterne.

Nattergalens afsked

I skriftet *Dronningen for Fuglene, eller Nattergalens Afskeds-Sang fra Rosenborg Have* bærer titelbladet et citat af La Beaumelle, der sigter til det selviscenesættende ved at spadsere og foretage promenader, hvor deltagerne iagttager hinanden og indgår i det komplicerede mønster, de selv skaber: „Spadseregang er et Slags offentlig Komedie, hvor enhver er Spiller og Tilskuer paa engang. Hvilket Kiøn er det vel, som spiller den fordeelagtigste Rulle?“. Men skriftets ærinde er andet og mere end at påpege promenadernes spil, for også denne forfatter har et moralsk ærinde af samme slags som den forrige.

Skriftet indledes med en sang fra nattergalen til de andre fugle i haven, efterfulgt af en sang til fruentimmerne. I denne skriver forfatteren, at Kongens Have engang var et uskyldigt sted, hvor „den tænken- de Tilskuer ofret Skaberen Forundring og Glæde“ og blev rørt over nattergalens triller. Dengang kunne en uskyldig pige gå ind og nyde haven og forlade den igen med sin uskyld i behold. Sådan er det ikke i dag: „O! smukke Jomfrue! Fordi du er en Evæ datter, vil du derfor kappes med din faldne Moder om at gjøre et dybere Fald?“ Referencen til syndefaldet er evident, ligesom kvindernes skyld i Kongens Haves besudling er det. Kvinden „vil omskabe den [Kongens Have, UL] til Svermens Boelig og en Samle-Plads for vilde Begierligheder og et Levnet, hvis Historie vilde skurre for meget i de Dydiges Ører“. Kvinderne har overdøvet nattergalens sang med „forgiftede Udtryk“ og sirenesang. De unge er blevet forført og finder forbilleder og ros hos „de Store og bemidlede“. Den lastværdige opførsel er udbredt på allerhøjeste sted. Der er ikke svært at se, hvem der hentydes til.

Naturen påkaldes til slut af fuglen, der nærmere betegnet henvender sig til havens græs: „Yndige Græs! Du som voxte for Naturens Ære, skal nu vanæres. Hvem satte dig til at være en Seng for de Urene? Og hvor fik de den Frihed, at misbruge dig saa nedrig. Saa sank et syndig Par i Græsset ned; Her fløi jeg bort, og intet mere veed“. Når de kåde par ruller rundt på havens græs, forhånes naturen.

Fuglens flugt fra haven opsummeres i et appendiks til skriftet med

⁴¹ *Kritisk Fortegnelse*, 1771, bd. 1, s. 347, nr. 301.

titlen *Nattergalens sidste Afskeeds-Sang*, hvori nattergalen vemodigt tager afsked med den engang så dejlige, men nu besudlede, have: „Farvel mit Rosenborg, mit Eden/ Forvandlet til en Malurt-Skov./ Jeg iler bort til Eenligheden./ At synge der min Sang og Lov./ Mig var det ei bestemt i dig at blive,/ Farvel, hør på mit Tir-li-li“. Nattergalen flyver bort, fordi den ikke kan bo i „lastfulde Egne“, hvor „Vellysters skidne Slave slaae Smæk i Smæk, og fløite kiæk“. Nattergalen vil bo i naturen, hvor dyd, troskab og kyskhed findes allevegne. Den vil ud til bonden, der forstår at værdsætte nattergalens enfoldige spøg og spil. Lad bare den frække, vilde dåre rase og tumle i rundt i buskene i Kongens Have. Han vil få sin straf. I afskedssangen laves således en adskillelse mellem den ægte natur på landet og den nu besmittede natur i Kongens Have, mellem de tidligere og de nuværende brugere af haven som f.eks. dåren, der aser og tumler, hvilket der jo ikke er meget spadseregang over. I *Kritisk Fortegnelse* beskrives skriftet som „en hoben svulstige Talemaader“ af samme mønster som hos „Den Allegoriske Drømmer“, dvs. den førnævnte forfatter (Martin Brun) til *En allegorisk Drøm betydelige Ubetydeligheder*.⁴²

Som vi ved, blev haven flittigt benyttet allerede inden, de lukkede områder blev åbnet for publikum. At dømme ud fra de tidligste skrifter i Luxdorps bind synes der at være en vis grad af accept af havens udvidede funktion som offentligt rum, hvor der tales og læses; haven er stadig et mødested for promenerende københavnere, men nu også et offentlighedsrum skabt af trykkefriheden, hvor der udveksles synspunkter og diskuteres på baggrund af det, der læses i de mange nye skrifter. Man kan, som Darrin McMahon har været inde på, argumentere for, at offentlige haver og promenadeområder i anden halvdel af 1700-tallet blev tillagt betydning som essentielle for opretholdelsen af en offentlighed og det urbane civile liv, der burde kendetegne enhver oplyst storby.⁴³ Kongens Have kan opfattes som spillende netop den rolle i København.

Af samme grund begræder de mere kritiske skrifers anonyme forfattere den udfordring af de sociale adfærdsnormer i haven, som den udvidede åbning har afstedkommet. De påståede seksuelle udskejelser undergraver det sted, der kunne være et ideelt rum for borgerlig socialitet. Og skylden for det hele placeres utvetydigt, når der etableres en lige linje mellem lovgivningen og styrets legitimering af den utugtige brug af haven.

Dertil kommer tilsidesættelsen af den traditionelle rekreative funktion, hvor gæsterne i nogenlunde fred og ro kunne nyde haven og

⁴² *Kritisk Fortegnelse*, 1772, bd. 2, s. 47, nr. 46.

⁴³ McMahon: „The Birthplace“.

dens flora. Det naturlige element – naturen *tout court* – forsvinder med den overrumplende strøm af mennesker, ikke mindst på grund af Gabels arrangementer. Her overskrides en usynlig grænse, fordi fyrværkeri, musik, udskænkning og ikke mindst opstilling af telte var karakteristika, der kendetegnede regulære forlystelseshaver som Dyrehavsbakken. Denne transformation ødelægger det naturlige i haven. Der knytter sig endvidere en sansemæssig komponent til denne kritik. Tidligere tiders mere rolige brug af rummet bliver trængt tilbage af den nye menneskesværm, der sætter de tidligere brugeres følsomhed på prøve. Og når nattergalens naturlige sang fordrives af kunstige og larmende lyde fra musik og fyrværkeri, bliver sansebombardementet næsten uudholdeligt.

En del af denne tivolisering af haven kommer til udtryk i udviskningen af den temporale begrænsning i brugen af haven. Med oplysningen af hovedalléerne fjernes forskellen mellem nat og dag, ligesom der danses og musiceres til den lyse morgen. Netop oplysningen af den nattemørke have blev fremstillet som en særlig attraktion i *Adresseavisen*, der berettede, at „Publicum kan endnu i de mørke Aftener forlyste sig i Rosenborg Have“, fordi Gabel med hjælp fra betalende borgere, havde „ladet foranstalte Lanterner og couleuerte Lamper i Hovedgangene i bemeldte Have, som paa det smukkeste er illumineret“.⁴⁴

Med udstedelsen af reskriptet af 7. oktober 1771 om indskrænkninger i trykkefriheden stoppede strømmen af skrifter om Kongens Have og om forholdene i kongefamilien generelt. Med Struensees fald 17. januar 1772 åbnedes sluserne igen, og hundredevis af skrifter om alle sider af Struensees styre og person blev sendt på gaden. Blandt disse findes enkelte, hvori der refereredes til livet i Kongens Have.⁴⁵ Vi skal et år frem, før haven igen dukkede op som emne i et skrift. Det drejer sig om *Tanker og Betragtninger, i Rosenborg-Hauge anden Pintse-dag den 31te Maj Aar 1773*, hvori forfatteren spadserer en tur i Kongens Have og kommer forbi „det gamle røde Lysthuus“, hvor Gabel havde sin udskænkning.⁴⁶ Der ironiseres over det fornemme traktement af overdådige retter, fine vine og konfekt, som værten kunne diske op

⁴⁴ *Adresseavisen*, 23. august 1771, nr. 138.

⁴⁵ I det 13 sider lange digt *En tilforladelig Efterretning over de største og fornemste Ponche-Mænds Eftermæle, samt deres Fortrydelse over det Antal af de endnu tilbageblevne og paa Sahlene siddende Nympher* finder man eksempelvis denne passage: „I Kongens Have/Jeg Pons da lavede,/Biskvit Akvavit,/Abelsiner, Citroner/Og andet Meer/Naar I afmattet,/I Buske og Krattet,/Blev I hos mig opvartet/Med noget særdeles aparte./Aftens-Fornøvelser/Jeg sparte ei paa,/Fyrværkerie med/Lamper og Lys lod gaae, /Canonerne knalde,/Trompeterne skralde,/De Skaaler blev drukken/Vivat leve Vellysterne alle“.

⁴⁶ Skriftet findes i Luxdorfs samling, 2. rk., bind 23.

med, og Gabel omtales som en sprogkyndig og sleben verdensmand. Igen bringes forplejningens fornemme kvalitet ind i problematikken som et bevis på de tidligere magthaveres ringe forståelse for de økonomisk trængte tiders konsekvenser for københavnernes. Kritikken af den åbenlyse æden og drikken udtrykker her, såvel som i andre skrifter, en forargelse over det, der kunne anses for at være mangel på social sensibilitet.

Forfatteren iagttager huset, der er under ombygning, og sætter sig ned ved et stenbord udenfor det nu forfaldne hus og tænker over Gabels skæbne. Han var feteret af både „de Store“ og „de Ringere“, der søgte hans venskab og beviste ham komplimenter. Men lykken vendte. Det havde sine grunde. Gabels telte var glædeshuse, ja, „den hele Have var det samme“. Et asyl for vellysten og „al Ureenheds Lyster, Illuminationer, Skyden og Fyrværkerie, kunde ikke oplyse deres Gierninger, som søgte at skiule sig under Træerne, imedens Hoben øvede deres Fornøielser med Bulder og Fryd, Vellyst var der nok at see og høre, men de mærkede ikke selv, at Galskab og Daarlighed var i al deres Handel“.

Ifølge forfatteren fortryder mange af de „Glædens Børn“, der dengang slog deres folder i haven, nu deres opførsel. Siddende i sine egne tanker hører forfatteren pludselig lyden af en sammenstimlen, og han får at vide, at kongen, enkedronning Juliane Marie, arveprins Frederik og andre af kongefamilien just har overstået et taffel i Orangeriet (den nuværende kaserne for Livgarden) og nu er på vej ud på en spadseretur. Forfatteren følger med folkemængden, der stimler sammen om de kongelige. Trods den megen masen spadserer de kongelige herskaber ufortrødent videre med munterhed, hvilket får forfatteren til at tænke på, at Kongens Have i dag er „mere brilliant og fornøielig, end i de Dage, da saa mange Vellystigheder blev opført“. Alle er glade, fordi de kan se herskabernes skin af „daglig godgørenhed, kærlighed, og Ømhed for Undersaatternes Vel og Beste“. Nu er „Synd, Ondskab og Uretfærdigheds Mulm og Mørke“ fordrevet. „Kongens Ære er hans Folkes Velgaaende ... og Tyrannens Krigshær skal flye for dem som Avner for Vinden“. Pointen står med flammeskrift. De legitime herskere og den gode moral har tilbageerobret haven og spreder glæde og kærlighed hos folket. At haven er bragt tilbage i sin gamle form, er et billede på de nye magthaveres kærlige og gudfrygtige styre. Orden er genoprettet.⁴⁷

⁴⁷ Det ses af Overhofmarskallatets dagsjournal, at der på den i titlen nævnte dato (31. maj 1773) blev afholdt et taffel i det såkaldte Laurierhus med deltagelse af Christian 7., arveprins Frederik, enkedronning Juliane Marie, Carl af Hessen og prinsesse Louise (Brock: *Historiske Efterretninger*, III, s. 75 og *De til Forsendelse med Posten allene privilegerede Kiøbenhavnske Tidender*, 31. maj 1773, nr. 44).

Det nye styres primære legitimering som genopretter af orden efter Struensee-periodens amoralske udskejelser var til stede fra første færd og findes i vid udstrækning – hvis vi holder os til de skrevne medier – kommunikeret gennem trykning af prædikener efter kuppet den 17. januar 1772.⁴⁸ Også i generalfiskal F.V. Wivets anklageskrift mod Struensee i den retssag, der fik ham dømt til døden, bliver hans styre karakteriseret ved sit utilslørede moralske forfald: „Man tragtede efter at bortviise Dyd og Ærbarhed, men at lade Portene staae aabne og Vejene banede for Utierligheder, dem man ej undsaae sig ved, men aabenbare søgte Ære i Skiendsel“. Forfaldet blev søgt udbredt blandt den lavere del af den københavnske befolkning. Struensee søgte „at amusere Pøbelen med adskillige Luftsyn, fri Nattesviir samt andre Forlystelser og Kiødets Gierninger, som hand dog ville saaledes, at de kunde udøves uden Besmittelse“. ⁴⁹ Foruden den sidste del af kommentarens direkte reference til forordningen af 13. juni 1771 om ophævelsen af straf for lejermål henviser beskrivelsen uden tvivl til aktiviteterne i Kongens Have i Gabels tid. Men som man kunne læse i *Tanker og Betragtninger, i Rosenborg-Hauge anden Pintsedag den 31te Maj Aar 1773*, var den tid slut. Nu havde haven genvundet sin funktion som promenade uden luftsyn og fri nattesvir.⁵⁰

⁴⁸ Om prædikener etc., se Bregnsbo: *Caroline Mathilde*, s. 160-163.

⁴⁹ Holger Hansen (udg.): *Inkvisitionskommissionen af 20. januar 1772. Udvalg af dens Papirer og Brevsamlinger til Oplysning om Struensee og hans Medarbejdere*, I, Kbh. 1927, s. 136 og 144.

⁵⁰ At udskænkningen og hasardspillet i de opslåede telte blev sløjft, må have haft en umiddelbar effekt på livet i haven. I Nicolai Jonges beskrivelse af København fra begyndelsen af 1780'erne nævnes, at haven er „aabent til Spatseeregang for Stadens Indvaanere om Sommeren“ (Nicolai Jonge: *Københavns Beskrivelse. Den hidtil utrykte Part, indeholdende Rosenborg, Købmager og Øster Kvarter samt de nyere Dele af Staden*, Kbh. 1945, s. 388-89). Men meget tyder på, at havens funktion både som rum for offentlig sociabilitet og for natlige eskapader var kommet for at blive. C.G. Schules kendte stik fra 1785 af menneskemylderet i Kavalergangen med afbildninger af i samtiden kendte og berygtede personer (blandt andre en navnkundig bordelvært) er et fint ikonografisk vidnesbyrd. Springer vi frem til 1790'erne, findes adskillige eksempler på musik og tumulter i haven, endda i sådan et omfang, at politiet fra 1794 måtte holde fast opsyn (se Ulrik Langen: *Revolutionens skygger. Franske emigranter og andre folk i København 1789-1814*, Kbh. 2005, s. 220-223). Med hensyn til brugen af haven som sted for stævnmøder og etablering af seksuelle forbindelser fortæller visedigteren Sigvart Lyché i sine erindringer, at hans forældres tjenestepige en sen aften havde ham med i Kongens Have og gav ham en makron for at sidde stille, „mens hun gjorde en Afstikker med sin Kæreste, som var Smedesvend“. Senere er det ham selv, der bruger haven: „I dette Aar [1775] begyndte jeg at føle meget for de Skiønne; jeg skaffede mig en Dulcinæa; men jeg var hende kuns lidet troe; thi ved hyppige Spadseregange i Kongens Have og Filosofgan-

Hvis vi løfter blikket, kan trykkefrihedsskrifternes beskrivelser af Kongens Have sættes ind i en mere overordnet ramme, hvor forholdet mellem privat og offentlig spiller en rolle. Som Richard Sennett har peget på, var det en udbredt forestilling i midten af 1700-tallet, at eksempelvis forældreskab og dybe venskaber var potentielle kompetencer eller egenskaber, der lå i mennesket fra naturens side, og som hørte privatlivet til. I modsætning hertil skabte mennesket sig selv som individ i offentligheden gennem sin opførsel og sin omgang med andre mennesker. Samtidig med at der opstod flere mødesteder i byerne og større sociabilitet udenfor direkte statslig kontrol, opstod en forestilling om et stigende behov for offentlig orden.⁵¹ I den optik kan man læse trykkefrihedsskrifternes beskrivelser af Kongens Have som en reaktion på forstyrrelsen af balancen mellem den private og den offentlige geografi. Når privatlivets skærmbret væltede, og vellysten blev stillet offentligt til skue, var man moralsk forpligtet til at påtale det, især hvis man „af Desperation eller Misundelse havde paataget sig at være Kydskheds og Dyds Herold“.⁵² Her gav trykkefriheden hidtil usete muligheder for at udtrykke sig – anonymt – om forstyrrelsen af orden og balance; en forstyrrelse, der på en og samme tid var en konsekvens af den politik, der også havde sikret muligheden for at udtrykke sig.

Skrifterne viser, hvad trykkefriheden betød for livet i byen. Ikke bare for etableringen af en offentlighed, men som en mulighed for at afsøge potentialet i at bringe byens tanker, tale og observationer ind i skrifterne. Der er ikke tale om konkrete vidnesbyrd om livet i haven, men om fortolkninger og fornemmelser. I den forstand er de fiktion. Så man kan vel sige, at trykkefrihedsskrifterne mest af alt har leveret stemninger til historieskrivningen, der siden midten af 1800-tallet har kunnet fortælle om orgier og natlige skandaler i Kongens Have.

gen gjorde jeg mange smaae Opvartninger – og var ofte lykkelig“. Sigvart Lyche: *Mine Hændelser, København*, 1785, s. 13 og 43. Om Lyche se Bent Blüdnicow: *Sladder og satire. Københavnerliv i 1780'erne*, Kbh. 1988, s. 118-141.

⁵¹ Richard Sennett: *The Fall of the Public Man*, London 1977, s. 17-19.

⁵² *Kritisk Fortegnelse*, bd. 1, 1771, s. 329, nr. 290.

SUMMARY

"A green brothel" – The King's Garden (Kongens Have) as a place of infamy in the Press Freedom Writings 1771–1773

This article explores how certain aspects of urban life in Copenhagen during the Struensee regime (1770–1772) were presented in some of the so-called Press Freedom Writings. These semi-fictional descriptions of the unrestrained sociability in The King's Garden (Kongens Have) was a significant part of the severe criticism faced by the Struensee regime. During the summer of 1771, attacks on the ordinances drawn up by Struensee became more evident, and the decrees regarding chastity and public morals were especially emblematic of what was regarded as a corrupt government led by an adulterer.

During the second half of the 18th Century, public gardens and promenades were considered essential to the maintenance of public life and urban civility of any enlightened European city, also in Copenhagen where The King's Garden played a central role. Anonymous writers criticized what they interpreted as a challenge to the traditional social norms of conduct in the garden. The presumed sexual debauchery in the garden was seen as undermining this ideal space of civil sociability. The blame for this decay was aimed at Struensee by asserting a direct connection between the legislation on public morals and the government's legitimation of the unrestricted popular, not to say immoral and obscene, uses of the garden.

In the article, the Press Freedom Writings are analyzed as reflections of the emergence of a new public sphere, which developed in the wake of the Ordinance of Press Freedom of 14 September 1770. On the one hand, the writings presume to reflect a certain public practice; on the other, they represent a moral discourse central to many of the Press Freedom Writings. The study emphasizes the impossibility of keeping these features apart.